

انجمن جامعه‌شناسی ایران

خلاصه مقالات دومین همایش
کنکاش‌های مفهومی و نظری درباره جامعه ایران

(۲۵ و ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۲)

نقد مطالعات هنجاری درباره شکل‌گیری حوزه عمومی

از همزمانی ظهور حوزه عمومی در ایران و غرب تا موانع اجتماعی گسترش آن در ایران

مهدی نجف زاده^۱، سید حسین اطهری^۲

این مقاله با نقد مطالعات هنجاری درباره موانع فراروی شکل‌گیری حوزه عمومی در ایران از منظری تاریخی این فرضیه را پیش کشیده است که همزمان با غرب و به ویژه انگلیس حوزه عمومی در ایران نیز شکل گرفت؛ اما برخلاف غرب که حوزه عمومی در برابر فشارهای قدرت دولتی مقاومت کرد و روز به روز توسعه یافت، در ایران شبکه‌های اجتماعی مهمترین موانع فراروی گسترش حوزه عمومی بودند و به ویژه گسترش تجلیات اجتماعی مذهب در دوره صفویه موجب شد تا این حوزه به سیطره مذهب درآید. با افزایش قدرت مذهبی، نهادهای عمومی از جمله قهوه‌خانه‌ها که نطفه حوزه عمومی محسوب می‌شدند از بین رفتند و نهادها و شعائر مذهبی جای آن را گرفتند. سپس در دوره قاجاریه، دولت بقایای حوزه عمومی را در هم کوبید و به این ترتیب بر عکس غرب، نهادهای همگانی نتوانستند در برابر سانسور و قدرت دولتی مقاومت کنند.

عدم توجه به این پیشینه تاریخی سبب شده است تا اکثر مطالعات در این حوزه بر اساس رویکردهای هنجاری و تجویزی موانع جدی بر سر راه شکل‌گیری حوزه عمومی در ایران را در ساخت سیاسی جستجو کنند و آن را به مثابه حقی اجتماعی از دولت و نظام سیاسی مطالبه کنند. در حالی که دموکراسی در غرب بر عکس از دل حوزه عمومی برون آمد. بر اساس تحلیل متن سفرنامه‌های اروپاییان در دو دوره مورد بررسی، نویسنده این مقاله نشانه‌های همزمانی شکل‌گیری حوزه عمومی در غرب و ایران استخراج کرده و زمینه‌های تغییر محتوای حوزه عمومی به سمت و سوی شعائر مذهبی را بررسی کرده است. تحلیل نهایی مقاله آن است که شکل نگرفتن حوزه عمومی در ایرانی بنیانی اجتماعی دارد.

واژگان کلیدی: جامعه‌شناسی تاریخی، نظریه‌های هنجاری، حوزه عمومی، قهوه‌خانه، شعائر مذهبی، سانسور.

^۱ استادیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد (m.najafzadeh@um.ac.ir)

^۲ استادیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد (athari@um.ac.ir)